

LAKÓ GYÖRGY

VÁLÁSZ AZ 1954. ÉVI OSZTÁLYTITKÁRI BESZÁMOLÓHOZ FÜZÖTT HOZZÁSZÓLÁSOKRA

Tudtommal 1954. november folyamán jelent meg a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály Közleményei VI. kötetének 1—2. száma, amely a nagygyűlési osztálytitkári beszámolót és a hozzászólásokat tartalmazza. Minthogy külföldi kiküldetésem miatt a Nagygyűlésen nem jelenhettem meg, a beszámolóhoz fűzött hozzászólásokkal csak nemrég ismerkedhettem meg. Szükségesnek tartom, hogy rájuk utólag válaszoljak, s hogy egyben az Osztály tudomására hozzak néhány olyan körülményt, amelyet távollétem miatt a Nagygyűlésen nem tudtam bejelenteni. Nem szívesen fogtam e feladat végzéséhez, mert jobban szerettem volna ez idő alatt szaktudományommal foglalkozni. Az Osztályközlemények hasábjait sem szívesen veszem igénybe egyebek közt mások tévedéseinek a kimutatására. De egy-két hozzászólásból annyira hiányzott a bennük foglalt bírálat mellé kívánckozó önbírálat, hogy Osztályunkon belül a bírálat és az önbírálat arányának helyes alakulása érdekében — úgy érzem — kötelességem egyet-mást szóvá tenni. Kötelességem ezt megtenni hivatali utódom és az ő utódai érdekében is. Az a nagygyűlési felszólalásokból tükröződő nézet ugyanis, amely szerint az Osztályunk történetéhez tartozó adatok összegyűjtése és ellenőrzése a legkisebb részletekig menően csak az osztálytitkár feladata, szerintem nem fogadható el.

1. Május 8-án kaptam meg az Akadémia főtitkárának a felszólítását, hogy beszámolómat május 15-re készítsem el. A kijelölt határidőt maga a főtitkári rendelkezés is rövidnek minősítette, de utalt egyrészt arra, hogy az osztálytitkár támaszkodhatik a kevéssel korábban készült szaktitkári jelentésre, másrészt kilátásba helyezte a szaktitkárság legnagyobb mértékű támogatását.

A szaktitkári jelentést a főtitkári rendelkezéssel egyidejűleg meg is kaptam, és elsősorban annak irodalomtudományi részét — a kiszabott határidő rövidegére való tekintettel — a főtitkári rendelkezés szellemében saját jelentésem törzsanyagául, alapjául tettem meg. A szaktitkárság azonban — egyidejű szabadságot, kevéssel korábban történt személyi változás és olyan munkakörülmények miatt, amelyekről az Osztály tagjainak általában nem volt és nincs tudomásuk — nem tudott számomra olyan támogatást

adni, amilyenre a határidő rövidsége miatt szükségem lett volna és amilyent más körülmények között el is várhattam volna. Távlati tervünk egyidejűleg folyó munkálatai, gyógykezelésem, külföldi utam előkészítése, a napi ügyek végzése és azon feladatok intézése, amelyek egyébként mellőzhetőek lettek volna, de utazásom és lemondásom miatt feltétlenül elintézését sürgették, abban is megakadályozták, hogy saját erőmet és időmet az osztálytitkári jelentés készítésére összpontosítsam. Mindez együttvéve azzal a következménnyel járt, hogy sem az irodalomtudományi bizottságok elnökeivel és titkáraival nem tudtam a közvetlen kapcsolatot felvenni egyes, általam is érzett hiányosságok kiküszöbölése céljából, sem pedig a napról-napra szaporodó anyag ellenőrzését, egységes szempontok szerinti megrostálását, illetőleg kiegészítését és arányosítását nem tudtam elutazásom előtt végrehajtani.

2. Valamennyi hozzászóló bírálja jelentésem nyelvtudományi részének részletességét szemben a többi tudománysszakkal foglalkozó részek rövidségével. E részletességnek több magyarázata, ill. oka van. Egyik magyarázata az, hogy nyelvtudományunk múlt évi termelését és problémáit magam is eléggé ismertem, a nyelvtudományi rész megírásához a Nyelvtudományi Főbizottságtól és a Nyelvtudományi Intézettől minden támogatást megkaptam, itt tehát nem szenvedtem anyagihiányban. Másik magyarázata körülményesebb. Az utóbbi években többé-kevésbé divattá vált, hogy a nyelvtudományt a jogos bírálat határán túlmenően, méltánytalanul is elmarasztalták különféle mulasztások bűnében. Mint ahogy az ez évi debreceni akadémiai napok példája megmutatta, ilyen támadások veszélyével különösen olyankor kellett számolni, amikor a nyelvtudomány helyzetének és eredményeinek az ismertetése általánosságban, adatok szolgáltatása nélkül történt meg. A nyelvtudomány eredményeinek részletes ismertetését az ilyen támadások megismétlődésének elkerülése céljából tartottam szükségesnek. Céloamat elértem: a korábban szokásos méltánytalan bírálatok „terjengősségem” eredményeképpen elmaradtak.¹ Az elért eredmény számomra elég nagy ahhoz, hogy tiltakozás nélkül elismerjem a „terjengősségemmel” kapcsolatos bíráló megjegyzések több-kevesebb jogosságát.

Jelentésem a finnugor nyelvészeti és az orientalisztikai munka részletezését eredetileg nem tartalmazta. Itteni „terjengősségem” Tolnai Gábor javaslatára hozott osztályvezetőségi határozat következménye. Ennek hatására került be jelentésembe utólag — az arányosság kedvéért — a fonetikai és a nyelvtörténeti munka részletezése is.

3. A jelentésemben tárgyalt tudománysszakok közül csupán a klasszika-filológia eredményeiről és problémáiról tudtam friss bizottsági tájékoztatóhoz jutni. Ezt a tájékoztatót Borzsák István, a Klasszika-filológiai

¹ KARDOS TIBOR hozzászólásának nyelvtudományunkkal foglalkozó része sokkal inkább tekinthető e bírálatok elmaradása miatt érzett fájdalom kifejezésének, semmint méltányos vagy kevésbé méltányos, tudományos avagy ideológiai bírálatnak.

Főbizottság titkára állította össze számomra április 10-én. Elkészítését nem sürgettem, hiszen április első felében erre nem is lett volna okom. Azt hittem, hogy ez a tájékoztató az osztálytitkári beszámoló számára kíván kellő megnyiságú és pontos adatanyagot szolgáltatni, hiszen erre a célra kértem. Amint azonban az alábbiakból talán ki fog tűnni, úgy látszik, tévedtem.

BORZSÁK nagyheti felszólalásában (32. l.) ezt mondja: az osztálytitkár „itt-ott még a számokban is tévedett, amikor például. . . egy² önálló klasszika-filológiai munka megjelenéséről beszélt”.

Az én jelentésemben (8. l.) ez áll: „Mint önálló monográfia széleskörű érdeklődésre tarthat számot ifjabb H o r v á t h J á n o s „Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái” című kötete”. Itt tehát mégcsak a határozatlan névelőként ismeretes *egy* szavunknak sincs nyoma, nem is beszélve az *egy* számnévről. BORZSÁK a maga tájékoztatójában ezt írta: „Monográfiáink közül H o r v á t h J á n o s . . . könyve még április folyamán megjelenik”. Több monográfia megemlítését a Klasszika-filológiai Főbizottság titkára sem tartotta fontosnak. Mindazokat a klasszika-filológiai műveket, amelyeket én nem az „önálló monográfia” minősítéssel ellátott, H o r v á t h J á n o s írta kötetten egy mondatban, hanem „tudományos ismeretterjesztő művek” megjelöléssel egy mondatnál hátrább soroltam fel, BORZSÁK a maga jelentésének másik lapján, külön pont alatt sorolta fel. Maga is nyilvánvalóan különbséget tett tehát „monográfiák” és „tudományos ismeretterjesztő kiadványok” között, mégis nagygyűlési felszólalásában ezt a különbségtételt rosszallja.

BORZSÁK felszólalásában (32—3. l.) burkoltan megvádol azzal, hogy nem tudok négyig számolni. Miután kifogásolta azt, hogy én csak egy önálló klasszika-filológiai munka megjelenéséről beszéltem, így folytatja: „Ez annál érthetlenebb, mert később majdnem teljes számban felsorolta a Klasszika-filológiai Főbizottság gondozásában újabban megjelent műveket: ifj. H o r v á t h J á n o s, M o r a v e s i k G y u l a . . . könyvét. Nem tudom, ezek közül melyiktől tagadja meg az 'önálló' jelleget.”

BORZSÁK tehát védelmébe veszi velem szemben egyebek közt ifj. H o r v á t h J á n o s könyvét, mint „önálló” klasszika-filológiai művet, noha — mint már idéztem — éppen BORZSÁK szerint én erről a könyvről úgy írtam, mint az egyetlen „önálló” monográfiáról.

BORZSÁK (33. l.) ezt írja: „Az I. és II. Osztály vezetőségének tavaly októberi együttes ülésén ő [az osztálytitkár] is résztvett, ennek a vitának a tudományszakunkra üdvös hatásáról meg is emlékezett, de teljesítményeink . . . ismertetését mégsem tartotta szükségesnek”.

BORZSÁKnak ezzel az állításával nem egyeztethető össze sem az a körülmény, hogy jelentésem számára én — amint már említettem — éppen

² Én emeltem ki.

és csupán a klaszika-filológiai munkáról kértem tájékoztatót, sem pedig az a tény, hogy — amint BORZSÁK maga megállapítja — majdnem teljes számban megemlékeztem a Klasszika-filológiai Főbizottság gondozásában újabban megjelent művekről.

BORZSÁK szerint (33. l.) kitérhettem volna arra, hogy „egy szépnek ígérkező sorozat” két újabb kötete „már a kiadónál van, több pedig rövidesen elkészül”. Ugyanő kifogásolja: nem említettem, hogy „az . . . Acta Antiqua harmadik kötetének a kézírata régen a nyomdában van”.

Nekem írt tájékoztatójában BORZSÁK ezt írta: „. . . az Acta Antiqua 3. száma 1954. első felében esedékes”.

Ha egy bizottsági titkári jelentésben a BORZSÁKTól említett részletek megemlézése nem szükséges, akkor az osztálytitkárnak aligha lehet kötelessége annak a nyomozása, hogy az Osztályunkhoz tartozó folyóiratok éssorozatok készülő köteteinek a kézírata nyomdában van-e már, vagy nincs, s ha nyomdában van, régen van-e ott, vagy nem régen. (Ez a válaszom KARDOS TIBOR hasonló kifogásaira is.)

BORZSÁK (33. l.) azt mondja: „. . . a külföldi tudományossággal kiépült kapcsolataink jelentőségéről sem hallottunk”. — A klasszika-filológia külföldi kapcsolatairól szóló részletet szinte teljes egészében átvettem BORZSÁK tájékoztatójából. Külföldi tudósok különféle nyilatkozatairól, amelyekről BORZSÁK felszólalásában említést tesz, olyan osztálytitkárnak, aki nem az egyetem falai között és nem éppen klasszikus-filológusok társaságában töltötte el az elmúlt esztendőt, csak akkor lehet tudomása, ha azokról a Klasszika-filológiai Főbizottság titkárától jelentést kap. Ez nem történt meg.

A külföldi könyvkereskedőket valóban nem szólítottam fel sem május 8-án, sem később arra, hogy „az újjászervezett klasszika-filológiai bizottság első kiadványának kelendőségéről” nekem május 15-ig tegyenek jelentést. Ez nyilvánvalóan súlyos mulasztás volt részemről. Azt az Aristophanés-ünnepélyt, melynek megemlézésével BORZSÁK kiegészíti jelentésemet, május 14-én, tehát egy nappal a jelentésem elkészítésére adott határidő lejárta előtt rendezte az Eötvös Lóránd Tudományegyetem két karának Békebizottsága. Meghívót nem kaptam rá.

Borzás egy megállapítással kapcsolatban a klasszika-filológia művelőiről ezt írja: „. . . folyóiratcikkekben és éppen a Lakó elvtárs szerkesztésében megjelenő Osztályközleményekben nem tértünk ki az elvi jelentőségű problémák megvitatása elől”. Példaként hivatkozik W a l d a p f e l I m r e „Irodalmi nyelv és forma Sztálin nyelvtudományi munkái megvilágításában” című előadására, Moravcsik Gyulának a hellénisztikus kori irodalmi nyelvhez fűzött „megjegyzéseire” stb.

Válaszom: Trencsényi-Waldapfel Imre említett előadása 1952. február 25-én hangzott el; az 1952-ben elhangzott előadások felsorolását én 1954-ben nem tartottam feladatommak. Igaz, hogy ez az előadás csak 1953-ban jelent

meg, de nem az én szerkesztésemben megjelenő Osztályközleményekben, hanem az Osztályközlemények III. kötetének Waldapfel József szerkesztésében megjelent 1–2. számában.

Borzsák azt is említi, hogy a klasszika-filológiai irodalom bibliográfiájával kapcsolatban rendezett vitán ugyancsak nem egy elvi kérdés „vetődött fel” s hogy „bibliográfiánk megvitatása során kísérlet történt a Horthy-korszak klasszika-filológiájának bírálatára is”. — Igaz, hogy ennek a vitának az anyaga már az én szerkesztésemben megjelenő Osztályközleményekben került kiadásra, maga a vita azonban Borzsák 1952 elején megjelent bibliográfiájáról 1952. április 18-án zajlott le. Megjegyzem még, hogy én „feldolgozó jellegű”, ill. „elméleti jellegű m u n k á k r ó l” írtam, nem pedig kísérletekről, előadásokról, megjegyzésekről, vitákról és elvi kérdések felvetődéséről.

4. Kardos Tibor (44. l.) szerint jelentésem nem szól a nyelvtudomány számos kiváló képviselőjének utazásairól.

Úgy látszik, a Nagygyűlésen senki sem hívta fel Kardos figyelmét arra, hogy nem az 1953., hanem az 1954. évben hallgatja az osztálytitkári beszámolót, s hogy ez Osztályunk életéről nem évekre visszamenőleg kíván beszámolni, hanem csak az 1953. évi Nagygyűlés után eltelt időszakról. Feljegyzést kértem az Akadémia Külügyi Osztályától „a nyelvtudomány számos kiváló képviselőjének” utazásáról. Ha ez a feljegyzés helyes, akkor a nyelvtudomány képviselői közül Fekete Lajosnak és Király Péternek az utazásáról nem tettem említést. Az előbbiéről azért nem, mert csak június 4-én tért haza, s így útvjáról szóló jelentése május 15-én még nem volt a kezemben, az utóbbiéről pedig azért, mert május 27-én indult el útvjár, s erre az eseményre vonatkozólag május 15-én nem állt rendelkezésemre írásbeli jós'at. Kardos felszólalásában a „számos” eszerint annyi, mint „kettő”, azaz nagyítás tőlem nem ismert, legfeljebb csak sejtett cél érdekében. Ha pedig a hozzászóló Németh Gyula németországi és bulgáriai meg Tamás Lajos albániai utazásaira gondolt volna, akkor felhívom figyelmét arra, hogy az ő utazásairól már „szólt” az előző évi osztálytitkári jelentés (Osztályközlemények IV, 8).

5. Kardos Tibor megemlékezik arról a „tévedésemről”, hogy „az egyik akadémikus kollégánk lengyelországi nyaralása mint tudományos utazás van a jelentésben feltüntetve”. Ez az egyik kollégánk — úgy gondolom — Trencsényi-Waldapfel Imre lehet. Utazása jellegének feltüntetése körül valóban súlyos mulasztást követtem el: nem kértem fel az illetékes hatóságokat a rendelkezésemre álló adat ellenőrzésére és annak a tisztázására, hogy ha Trencsényi-Waldapfel Imre ilyen vagy amolyan céllal ment is Lengyelországba, nem foglalkozott-e ott „terven kívül” útja jellegétől eltérő feladatok végzésével is. Belátom: a pontosság, a lelkiismeretesség és az elővigyázatosság megkövetelte volna, hogy a jelzett lépéseket megtegyem. S mit tettem én helyett? — Egyszerűen elfogadtam Borzsák István jelentésének következő

megállapítását: „Igen üdvös eredményeket hozott Trencsényi-Waldapfel Imre. . . lengyelországi útja”.

Igaz, ha időm lett volna rá, fordulhattam volna Borzsák e megállapításának ellenőrzése céljából Kardos Tiborhoz is. De mit segített volna rajtam, ha további nyomozás és hivatalos szervek döntése nélkül az ő véleményét fogadom el? Akkor bizonyára Borzsák István tiltakozott volna az ellen, hogy akadémikus kollégánk lengyelországi útja nyaralásnak van feltüntetve (vagy ilyenként mellőzve), noha ez „igen üdvös eredményeket hozott” — bizonyára Borzsák is így értette — a klasszika-filológia számára.

Ugyancsak Kardos Tibor (45. l.) írja: „Az irodalomtörténészek utazásainak elmaradásáról szóló magyarázat szerfelett hiányos”. — Ez bizony igaz. Ennek egyik magyarázata az, hogy feltettem bizonyos ismeretek meglétét, noha — úgy látszik — ezekkel az ismeretekkel legalábbis Kardos Tibor nem rendelkezett. Magyarázatom hiányosságát itt igyekszem pótolni.

Tudvalevően Magyarországon a tudományos életben is már jónéhány éve bizonyos tervszerűség uralkodik. Például tudósaink külföldi tanulmányútjai is egy-egy naptári évre előre elkészített terv szerint valósulnak meg, vagy kellene, hogy megvalósuljanak. Az 1953. év második felére még nem én készítettem a kiutazási tervet, mert 1952-ben még nem én voltam az osztálytitkár. Az 1954. év viszont, amelyre már én készítettem a kiutazási tervet. Kardos Tibor felszólalása napján még nem fejeződött be.

Úgy hallottam, hogy az általam jóváhagyott kiutazási terv szerint az irodalomtörténészek külföldi tanulmányútjainak a száma a Nagygyűlés óta szaporodott.

Azt a — Kardos Tibor szavaiból kicsendülő — meggyőződést, amely szerint az, amiről ő nem tud, nincs, nem tudom minden kétely nélkül elfogadni. Arra gondolok, hogy néha esetleg még ő is tévedhet. Én hallottam olyan esetről, hogy egy irodalomtörténészünk nem ért rá külföldre kiutazni (felvilágosítással szívesen szolgálok, vagy azt esetleg Tolnai Gábor is megadja). Ha Kardos Tibor valamit másképp tud, mint én, nem a priori bizonyos, hogy én tévedek.

6. Kardos Tibor (45. l.) hiányolja jelentéséből a nyelvészeti folyóiratok tudományos értékelését. — Igaz, hogy ott (9., 10., 13. l.), ahol én a nyelvészeti termelés bizonyos értékelését adom, nem mondom meg, hogy ez a nyelvészeti folyóiratok alapján, nem pedig légüres térben történik, de ez bizonyára nyilvánvaló volt a Nagygyűlés valamennyi résztvevője számára, Kardos Tiboron kívül.

Kardos szerint (46. l.) az Irodalomtörténet c. folyóirattal kapcsolatban „bizonyos kritikát is kellett volna gyakorolni, hogy nincsenek benne irodalomelméleti-elvi cikkek”. — Ehhez ismét csak annyit: amikor én az elméleti kérdések elhanyagolásáról (10. l.) írok, megállapításomat ismét nem légüres térre, hanem egyebek közt az Irodalomtörténet című folyóiraatra is vonatkoztattam.

7. Kardos szerint (46. l.) „a jelentésből nem bontakoztak ki olyan konkrétan a második ötéves terv körvonalai, mint ahogyan az egyes szakbizottságok már elkészítették”. Kardos ez esetben valószínűleg elsősorban második ötéves tervünk irodalomtudományi részére gondol. Megnyugtathatom őt, hogy mindazt, amit én második ötéves tervünkről írok, szinte szóról-szóra második ötéves tervünk előttem lévő példányából vettem, amelyik minden bizonnyára az egyes szakbizottságoktól elkészített tervek hű összegezése.³ Egyrészt azért, minthogy még nem jóváhagyott tervről volt szó, másrészt azért, hogy a „terjengősség” újabb vádját elkerüljem, lemondtam arról, hogy e 11 lapos irodalomtudományi terv minden tervbe vett munkálatát felsoroljam. Azt azonban, hogy jelentésemben második ötéves tervünk irodalomtudományi részének *körvonalai* szinte azonosak második ötéves tervünk irodalomtudományi részének *körvonalaival*, a szükséges összehasonlítás útján minden elfogulatlan érdeklődő könnyűszerrel megállapíthatja.

8. Jelentésem hiányosságaival tisztában voltam és vagyok (egy részüket magam is szóvá tettem az osztálytitkári jelentéssel foglalkozó osztályvezetőségi ülésen). Jelentésem nyelvtudományi és zenetudományi része kevesebb (szerintem is helytálló) bírálatot kapott, mint a többi. Úgy látszik, az említett részletek jobban sikerültek a többinél.⁴ Ez természetesen nem csupán az én érdemem, hanem jelentős mértékben érdeme a nyelvtudományi bizottságok elnökeinek és titkárainak, akik munkámban egész éven át támogattak, s érdeme Szabolcsi Benécének, aki nem sajnálta idejét arra, hogy jelentésem zenetudományi részének jobbátételéhez hozzájáruljon. Jelentésem irodalomtudományi és klasszika-filológiai részét általában rossznak tartották a hozzászólók. Ez viszont az én ismereteim sohasem tagadott fogyatékoságait „leplezi le”, de tükrözi egyben annak a támogatásnak a mennyiségét és minőségét is, amelyet osztálytitkári működésem idején és évi jelentésem elkészítéséhez az utóbb említett tudományszakok egyes képviselői számomra nyújtottak.

Budapest, 1954. dec. 21-én.

³ Tudtommal az Irodalomtudományi Főbizottság elnöke állította össze.

⁴ Kardos igyekszik jelentésem nyelvtudományi részéről vallott nézetét a „kollégák” és a „vendégek” nézeteként feltüntetni. Helyesebb lett volna, hogyha felszólalása vagy annak nyomdába adása előtt energiáját saját észrevételei ellenőrzésére fordította volna, és — tekintettel távollétemre — csak a valóságnak teljesen megfelelő megállapításokkal igyekezett volna a hallgatók, illetőleg az olvasók véleményalakítását befolyásolni.

Lakó Györgynek az osztálytitkári beszámoló vitájában elhangzott hozzászólásokra itt közölt válaszát a Szerkesztőség vitázáró válasznak tekinti.

